

Vides migrades. Expressions identitàries del canvi a Andorra

Isabel de la Parte
Àrea de Recerca Històrica
Ministeri de Cultura del Govern d'Andorra

Els relats de vida d'immigrants descobreixen la complexitat i la transcendència de les migracions i la construcció identitària en un petit país com Andorra, amb una població formada majoritàriament per immigrants, en una època de canvis engolida pels processos de mundialització. La mirada subjectiva i la riquesa discursiva dels relats de vida "migrats" no són únicament una contribució a la comprensió de les noves migracions. Les paraules que s'aboquen, la diversitat de situacions viscudes i recordades des de la immediatesa del present, són una manera d'expressar l'art de viure i "de sobreviure", que estableixen un diàleg amb la història i la societat. Tanmateix són registres de vivències, emocions i sentiments que aporten una gran varietat de matisos i interpretacions culturals, que descobreixen les singularitats que les generalitzacions oculten. L'ús del mètode i el discurs biogràfic esdevenen una manera d'entendre i comunicar la diversitat de la realitat social que es viu en un país com Andorra.

Narrations of immigrant lives reveal the complexity and importance of migrations and identity construction in a small country like Andorra, with a population formed primarily of immigrants, in a period of change swallowed up by the processes of globalization. The words that pour out, the diversity of situations lived and remembered from the immediacy of the present, are a manner of expressing the art of living and "surviving" that establish a dialogue with history and society. At the same time they are registers of experiences, emotions and sentiments that bring a great variety of nuances and cultural interpretations revealing the particularities hidden by generalization. The use of biographical method and discourse becomes a means of understanding and communicating the diversity of social reality in a country like Andorra.

La Maria, la Fàtima, l'Andrea, el Marcelo, el Vladimír, el José i el Mohamed són dones i homes nascuts en llocs diferents, en realitats de vegades oposades, que tenen edats diverses, són joves i no tan joves, que desenvolupen tasques professionals amb més o menys reconeixement econòmic i social. Però malgrat les distàncies, comparteixen una vivència passada que els apropa en el present: el recorregut que els ha portat a viure en un país "que no és el seu", Andorra. Si quan hi arriben tot els sembla estrany, o almenys diferent i sorprenent, més endavant, quan decideixen quedar-s'hi, Andorra es converteix en un territori comú i compartit. En el moment que creuen la frontera i s'hi queden a viure, aquestes persones, passen a formar part d'una "comunitat" de treballadors estrangers residents que signifiquen més del setanta per cent de la població, i s'instal·len en una societat tan petita als ulls de molta gent com complexa quan algú fixa la seva mirada amb la intenció de saber-ne alguna cosa més.

Rere dels aparadors grans i lluminosos que caracteritzen els carrers més transitats d'aquest petit país dels Pirineus, on tot sembla disposat per delectar els visitants que hi arriben i volen comprar, esquiar o fer *trekking* a la muntanya, s'hi mou gent diversa que, amb el seu treball, fan possible el ritme continuat de l'activitat comercial i d'oci que el caracteritza. La diversitat d'origens d'aquesta gent s'escolta als comerços, als restaurants, al carrer... Els homes i dones que hi treballen atenent els visitants i possibles compradors, sovint parlen en castellà, amb menys freqüència en català, malgrat que aquesta sigui la llengua oficial, i d'altres vegades parlen en portuguès o francès. Moltes de les persones que viuen i treballen a Andorra provenen de països i d'àrees lingüístiques diverses, on es parla català, castellà, portuguès, francès, anglès, gallec, àrab... Tanmateix, les característiques físiques d'algunes d'aquestes persones, les identifiquen com a filipines, índies, andines, africanes... Davant d'aquesta varietat d'accents i de gent, algú pot trobar semblances amb grans ciutats com Barcelona, París o Amsterdam, on la convivència de persones d'origens diferents i el mestissatge els confereix un ambient multicultural i cosmopolita. Andor-

ra, però, no té cap gran ciutat, i la confluència de gent d'origen divers no es viu d'aquesta manera. Andorra és un país petit amb una història molt particular, tal i com expressen fets com la Constitució que neix el 1993 o la transformació econòmica que pateix durant el segle xx, que converteix "el país més pobre del món" en "el més ric" —en "l'Amèrica" dels anys cinquanta i seixanta—, i que en només cinquanta anys ha passat de cinc mil habitants a més de seixanta-set mil. El creixement vertiginós i el nou marc constitucional li confereixen una certa singularitat. La seva especificitat es forja, sobretot, en els canvis i en la manera en què s'han operat, que han transformat una societat rural de muntanya en una societat moderna i pluricultural, on la frontera ha estat un factor estructural (Bricall, 1974, 2001; Lluelles, 1991; Comas d'Argemir i Pujadas, 1997).

Dins de les fronteres andorranes hi ha una frase que s'escolta sovint: "Andorra és diferent". Molta gent la utilitza, tant els andorrans com els estrangers que hi resideixen, però amb connotacions que difereixen. Els primers, els andorrans, fan al·lusió al valor de la diferència que es forja en la consciència d'un recorregut històric particular. La memòria històrica dels andorrans de "tota la vida" al·ludeix, com a aspectes definidors de la seva identitat, al fet d'haver aconseguit que el seu país s'hagi mantingut "independent" enmig de dos grans estats i al d'haver preservat certs trets culturals i el català com a llengua oficial. Els segons, els estrangers, utilitzen la idea de la diferència per caracteritzar el seu funcionament particular, en el qual durant molt de temps néixer-hi no ha significat necessàriament ser andorrà i en el qual els drets i deures dels estrangers que han viscut durant anys són diferents des dels seus països d'origen. Tot i que aquesta idea de diferència sigui discutible i requereixi d'una anàlisi més aprofundida i acurada, el cert és que molta gent la utilitza com a explicació o justificació de situacions que s'hi viuen. El que sí revelen aquestes dues lectures de la diferència, són dues posicions socials i identitàries, la dels andorrans i la dels estrangers.

En un altre sentit, la idea de singularitat també

La memòria històrica dels andorrans ha tingut com a referents fonamentals el fet d'haver-se mantingut independent entre dos estats i també el de preservar certs trets culturals propis i la llengua catalana com a llengua oficial.

és percebuda pels estudiosos socials interessats en el país i els processos de canvi. L'epítet de *petit* converteix aquest territori en un escenari observable de creixement i de transformacions, que facilita l'anàlisi de qüestions tan transcendents com les noves migracions. Des de fa cinquanta anys, a Andorra, contínuament hi arriba gent. Però, darrerament, les característiques dels moviments migratoris han canviat. Sens dubte les seves dimensions territorials i demogràfiques fan possible abordar les migracions de manera global, des d'una perspectiva històrica i sense barreres nacionals i ètniques i analitzar així les relacions interculturals que s'hi estableixen.

Evidentment, les característiques actuals dels fluxos migratoris cap a Andorra no són diferents dels que es produeixen en altres contextos veïns, on contínuament hi arriba gent. En canvi, sí s'observen certs elements d'especificitat en el context d'arribada i les estratègies emprades pels immigrants en el moment d'establir-s'hi i de viure-hi,

que s'expliquen en la lògica social que sorgeix de les transformacions i les continuïtats que el país ha patit en les últimes dècades.¹ Els immigrants que hi arriben, es troben, entre moltes altres coses, una societat moderna plenament urbanitzada que s'ha sabut inserir plenament en una economia de mercat caracteritzada pel neoliberalisme, on encara, però, subsisteixen institucions i formes d'organització heretades del "passat" (parròquies, comuns...), i es troben amb una realitat si més no sorprenent: hi ha pocs andorrans.

Aquest és un dels aspectes clau i significatius de la recerca sobre immigració i cultura que s'està duent a terme a Andorra, que té com a objectius conèixer i analitzar les realitats diverses que configuren la societat andorrana i veure com s'interrelacionen. La finalitat de les pàgines que segueixen, però, és reflexionar sobre la riquesa interpretativa que ofereixen el mètode i el discurs biogràfic i, més concretament, sobre els relats de vida d'immigrants² com a expressions identitàries del canvi en un espai concret, Andorra, en un temps històric concret, avui.

"Vides migrades". Una recerca en curs i una reflexió sobre les possibilitats del discurs biogràfic

D'alguna manera, el títol de l'article és en si mateix una reivindicació de la utilització del mètode biogràfic en els estudis socials i culturals i una crítica al discurs més positivista de molts treballs que semblen oblidar la vessant més humana de la història i l'estructura social. Les societats, com l'andorrana, i els canvis que pateixen, no es poden entendre només en termes d'estructura i de transformacions que impliquen col·lectius o grups d'individus. No és suficient parlar dels marroquins, els andalusos o els peruans que viuen, treballen i pensen de determinada manera i buscar les característiques socials i culturals que els apropen, mentre s'obvien els aspectes que confereixen singularitat a les persones. Rere d'expressions com el col·lectiu gallec, el portuguès o el filipí hi ha persones, realitats individuals, estratègies i sentiments, i, sobretot, hi ha diversitat. Tal

vegada, dit d'aquesta manera, pugui semblar obvi i innecessari per a qui es dedica a l'estudi de la societat i la cultura, però segur que no per als lectors, aliens als discursos dels científics socials, que vulguin entendre la realitat complexa que els envolta. Amb altres paraules, el mètode biogràfic no és únicament una manera d'aproximar-se a l'individu i la societat, és també una manera d'explicar i de comunicar les realitats, que esdevenen més comprensibles si s'expressen a través d'experiències de vida, ja que la vida dels altres esdevé un mirall de la pròpia existència. Molt especialment en qüestions com la immigració, parlar de la vida de la Maria, la Fàtima, el Marcelo, el Vladimir, el José o el Mohamed apropa les diferències reals i aparents que es puguin establir entre persones, i ajuda a entendre la vessant més humana i quotidiana de la "problematitzada" immigració. En aquest mateix sentit, la recerca no vol incidir en la imatge problemàtica que es pugui desprendre de la immigració, més aviat vol descobrir les històries personals que aquest terme amaga, a través de l'elaboració de relats de vida, d'històries individuals, familiars i socials. Els relats de la gent que va arribar fa més de trenta anys, dels seus fills, molts dels quals encara se senten de fora, de la que va arribar fa tres mesos, de la que està arribant... són documents biogràfics que sintetitzen una manera de viure, uns valors socials i identitàris.

Són molts els estudis que aborden els processos migratoris i identitàris des de la perspectiva del mètode i el discurs biogràfic. Possiblement la petita aportació metodològica d'aquest projecte radica en el fet d'abordar la immigració de manera global, on l'origen nacional és una variable més, que s'analitza en el conjunt, com a part d'un continu migratori històric i social. En altres contextos, sovint els estudis estan dirigits a abordar grups ètnics o nacionals delimitats, grups més homogenis, de manera que és més fàcil de comprendre'ls i analitzar-los. Evidentment, les dimensions territorials i demogràfiques a què al·ludeix amb anterioritat, afavoreixen aquest enfocament. En aquest mateix sentit, no hi ha una distribució clara en el territori, tothom viu a prop fins al punt que no és estrany que gent de reali-

tats nacionals, socials i econòmiques diferents pugui conviure en un mateix carrer, en un mateix edifici. Els aspectes que no són tan diferents d'altres societats són els fluxos migratoris i en certa manera els relats de vida, en la mesura que expressen les motivacions, les estratègies i els canvis que comporta el fet d'immigrar.

La recerca sobre immigració i identitat vol analitzar tant els aspectes més generals, que s'expliquen en el context mundialitzat i mundialitzant, com els aspectes més específics, que es desprenen de la societat andorrana i la seva història. Si bé l'enfocament metodològic de la recerca abraça i combina un seguit de tècniques qualitatives i quantitatives amb la finalitat de descriure i analitzar la immigració des d'una perspectiva àmplia i diversa, aquest article vol ser una reflexió oberta sobre els relats de vida d'immigrants en tant que són una síntesi del temps biogràfic (l'individu) i el temps històric (la societat) (Criado, 1997). Els relats de "vides migrades" expressen també el fet de participar d'entorns socials i culturals diferents (el lloc d'origen i el lloc de residència) i sintetitzen maneres diferents d'entendre el món. Les històries úniques de Maria, Fàtima, Andrea, Marcelo, Vladimir, José i Mohamed esdevenen l'eina d'anàlisi per abordar conceptes tan subjectius i complexos com el canvi, la identitat o la integració.

Els relats de vida dels immigrants permeten reflexionar sobre alguns aspectes que caracteritzen i condicionen el discurs biogràfic. L'estratègia metodològica parteix de la producció de relats de vida a través d'entrevistes, on les persones no decideixen per iniciativa pròpia explicar la seva vida, sinó que són instats pels entrevistadors. En el context de la recerca, els investigadors i entrevistadors són joves i estrangers o de pares estrangers. Evidentment aquest fet, entre d'altres, com els rols que adopten entrevistat i entrevistador, la trobada, l'escenari d'aquesta, les primeres paraules..., condicionen la història que s'ha d'explicar. Són situacions que s'han de tenir presents a l'hora d'analitzar el discurs que se'n desprèn. El relat de vida dels immigrants s'ha d'aprendre en el context de la interacció entre l'entrevistador i l'entrevistat, un univers de subjectivitat en si ma-

teix que varia depenent del tipus de relació que s'estableix, de les percepcions, imatges i valors dels que hi participen. El discurs biogràfic dels

1. L'Andorra del segle xx ha experimentat grans transformacions socials i culturals. El pas de ser una societat amb una emigració històrica important a esdevenir un país d'immigrants n'és una. Durant la segona meitat del segle xix i principis del segle xx l'emigració era el camí seguit per molts homes i dones que no tenien recursos i per als quals l'accés a la terra era el mitjà de subsistència bàsic, una situació característica de moltes societats rurals de muntanya. Però cap a la meitat del segle xx, el país experimenta un fort creixement. El sector primari dona pas a una estructura terciària i diversificada que inverteix la tendència migratòria. El creixement econòmic, urbanístic i poblacional és vertiginós i s'obren grans oportunitats sobretot per als andorrans, que ocupen una situació de privilegi en l'estructura econòmica. Comença a arribar gent cada vegada d'indrets més distants i s'estableixen fractures socials basades en la condició nacional, social i cultural dels "vinguts de fora": francesos, catalans, castellans, gallecs, portuguesos, indis, anglesos, filipins, argentins, rics, pobres, professionals lliberals, paletes... Fins aquí el cas d'Andorra no seria diferent d'altres països, si no fos perquè el creixement i les transformacions socioeconòmiques han generat una societat formada majoritàriament per immigrants, en part perquè durant molt de temps no s'han establert els mecanismes legals per facilitar l'accés a la nacionalitat a la gent que feia molts anys que residia al país. És més, fins a la Llei de la nacionalitat de l'any 1993, néixer a Andorra no ha significat ésser andorrà i els residents estrangers només tenien dret a demanar la nacionalitat quan comptaven vint-i-cinc anys de residència. Aquest fet també comporta diferències significatives respecte d'altres països.

2. El mètode biogràfic utilitza documents o objectes personals per parlar de la vida d'algú: diaris, converses, cartes... Biografia, autobiografia, història de vida o relat de vida són termes que es refereixen a descripcions o narracions sobre la vida d'algú realitzades per la mateixa persona o per una altra, però amb significats diferents. En el context de la recerca sobre immigració a Andorra, s'utilitza el concepte de *relat de vida*, ja que es treballa sobre la vida tal i com la persona que l'ha viscuda, la recorda i l'explica. (Pujadas, 1992). Els relats d'immigrants s'obtenen a partir d'entrevistes obertes, sense un guió previ.

3. S'han fet més de cinquanta relats de vida d'immigrants. Les entrevistes d'enfocament biogràfic s'estan fent a partir d'una mostra representativa i significativa de la societat andorrana, que s'ha elaborat a partir de variables tan significatives com el sexe, l'edat, l'origen, l'any d'arribada i la situació sociolaboral.

Des dels anys cinquanta del segle xx ençà, Andorra ha viscut un creixent procés d'arribada d'immigrants d'arreu que han anat conformant nous trets i dinàmiques socials.

immigrants depèn llavors, tant en la seva forma com en el seu contingut, de la persona que l'entrevisti, de les seves característiques individuals i socials, i de la relació que hi estableixin. Així, en aquest cas s'estableix un diàleg entre gent "vinguda de fora" i el relat adquireix uns matisos que segur que canvien en altres circumstàncies. En aquest sentit, cada persona, immigrada, pot elaborar més d'un discurs sobre la seva vida atenent a variables situacionals i relacionals. Cada vegada que explica la vida, d'alguna manera, la ficciona des d'un present efímer, i construeix un relat únic i irrepetible (Piña, 1988). D'aquesta manera, el relat i la valoració que la persona immigrada fa de la seva vida al país, depèn en gran part de la seva situació present, el seu present biogràfic i la finalitat del relat. Qüestions que s'han de valorar

i tenir molt presents quan s'analitza la narració d'una vida.

Sovint, els relats dels immigrants es forgen en "la marxa", "l'arribada" i "la situació present". Tal vegada perquè quan es parla de migrar, la paraula connota haver marxat d'un lloc, per arribar a un altre. I tot i que les entrevistes d'enfocament biogràfic es plantegen obertes, sense l'elaboració d'un guió previ, tant l'entrevistador com l'entrevistat l'ubiquen en el marc d'una recerca sobre immigració i identitat. El discurs biogràfic se centra llavors en la vida del relator abans d'arribar a Andorra, els primers anys, la seva valoració i percepció del temps viscut, la llengua de comunicació, els seus projectes vers el futur (quedar-se o marxar)... Aquests són alguns dels aspectes que habitualment apareixen i structuren els relats i no sempre per demanda de l'entrevistador. Tal vegada perquè és com tothom imagina la vida d'un immigrant, una vida fragmentada en contextos socials i culturals. Sovint, la persona entrevistada "oblida" o "secundaritza" molts aspectes personals i socials, experiències segurament molt més vitals i significatives, per desenvolupar la seva identitat migrada. Tot s'explica amb relació al canvi, l'adaptació o la no-adaptació, l'enyorament o l'oblit, un seguit d'aspectes que en són conseqüència. En aquest sentit també l'entrevistador col·labora amb la seva presència i les seves paraules a forjar i reforçar la identitat de la persona com a immigrant.

De fet, els relats dels immigrants projecten una imatge individual i social. Sovint busquen un sentit de la vida passada i present, una certa coherència en els fets individuals que s'expliquen i tanmateix també busquen una coherència amb relació a les normes i valors de la societat on viuen i del grup a què pertanyen o amb el qual s'identifiquen. Els relats són presentacions on el relator deixa constància del "jo" i el "nosaltres", el col·lectiu social al qual sent que pertany. Quan algú parla de la seva vida cerca en la imatge identitària del seu grup nacional, ètnic, religiós, professional o familiar, elements dels quals s'apropia, que fa seus, i d'aquesta manera contribueix a reforçar la identitat col·lectiva. Sovint, per exemple, la persona que explica la seva vida troba ele-

ments justificadors en la situació que travessa el seu país d'origen i explica les seves raons per marxar amb una constatació de la realitat dels altres: decideix marxar quan els altres marxen. De fet, no s'explica la situació particular. El fet que tothom marxa és una explicació suficient per justificar la seva decisió. O bé es defineix una estratègia de vida amb relació a la imatge que es tingui de la pròpia comunitat d'origen. En aquest mateix sentit, la persona que explica la seva vida parla dels altres sense partir de la seva experiència relacional, sinó que adopta les imatges socials que d'uns i d'altres s'ha forjat, que s'han enquistat en el context social i que s'acaben arrelant en les històries personals. Així, doncs, hem de tenir present que moltes de les persones entrevistades relaten la seva història des de la seva identitat nacional, ètnica o religiosa en un context "estranger", és a dir des de la seva identitat migrada.

Aquests i altres aspectes mostren la riquesa discursiva i interpretativa dels relats de vida. No hi ha cap relat igual a un altre. Els individus pensen i interpreten el seu entorn i actuen en relació amb aquesta imatge dins de les possibilitats que els ofereix. No es pot analitzar la societat sense observar com els individus la pensen i la viuen, i buscant-hi sempre les regularitats del pensament i el comportament mentre s'obvien els elements de diversitat. És important saber com els immigrants veuen la seva realitat, com la construeixen i com actuen. Les línies que segueixen són una invitació a descobrir la societat andorrana a través dels relats de vida i, tanmateix, a descobrir les diferents maneres de viure-la i pensar-la.

"La meua vida, ara i aquí".

Les identitats migrades

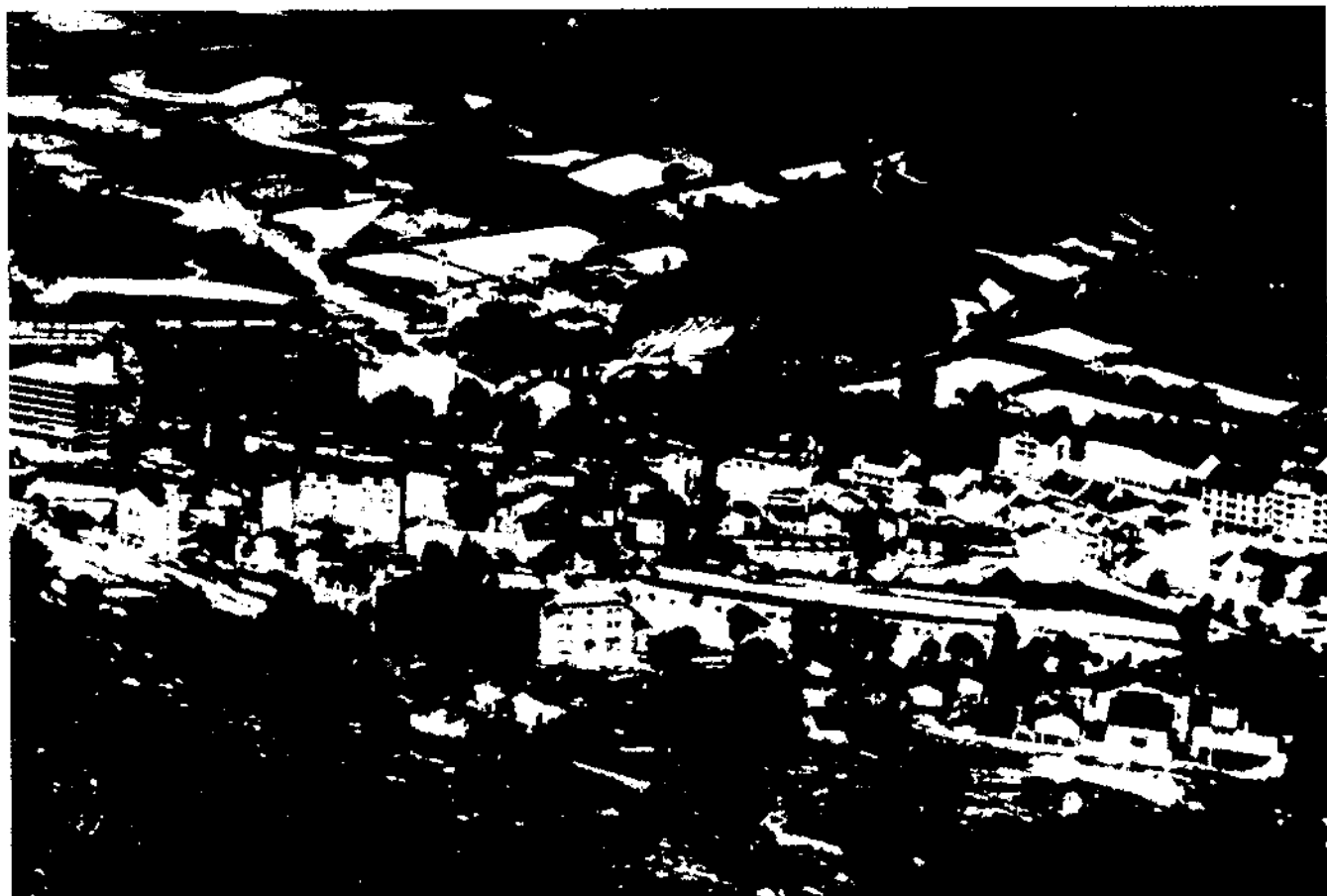
Els relats de la Maria, la Fàtima, l'Andrea, el Marcelo, el Vladimir, el José i el Mohamed descobreixen varietat d'imatges, situacions i sentiments de persones que expliquen qüestions relacionades amb la família, el treball, les creences, els amics, els costums... que s'expliquen amb relació a Andorra. Més enllà de les fronteres andorranes, són també exemples de les noves migracions que ca-

racteritzen les dinàmiques de mundialització. Les paraules d'alguns d'ells evocuen el record d'una experiència vital i són una manera més entenedora d'aprendre el significat individual i social del discurs biogràfic.

Els fragments del relat de la Maria, l'Andrea i el Marcelo són un testimoni i un document que conviden a reflexionar sobre com aquestes persones interpreten la seva vida en un país que no és el seu i com mantenen un diàleg entre la seva trajectòria individual i el context social. Com que la transcripció sencera de cada relat s'escapa a les possibilitats d'aquest article, s'ha optat per reproduir parts de cada relat de vida, això sí, intentant respectar l'ordre del discurs, amb la intenció d'aconseguir una síntesi biogràfica que sigui representativa de vida explicada. Els relats fragmentats descobreixen tres *personatges* joves que han arribat a Andorra durant els anys noranta, des d'indrets distants, en condicions diferents i amb característiques personals i socials diverses. Cada relat va introduint elements diferents que descobreixen alguns aspectes de la vida a Andorra i, sobretot, deixen entreveure com la imatge que els relators tenen de la societat on viuen es va redefinint en funció dels esdeveniments personals.

La relació de l'entrevistadora amb la Maria s'estableix en una botiga. Converses banals que es creuen sovint propicien la proposta de fer una entrevista sobre la seva vida. Viu en un pis de lloguer, ampli, senzill i funcional. La Maria és d'un poble de Granada i té trenta-un anys. Sense estudis i sense treball, l'any 1990 decideix traslladar-se a Andorra, on viuen dues germanes. Aviat troba feina com a dependenta en un supermercat. I poc temps després coneix un jove andorrà, que, com ella mateixa puntualitza, és d'una família andorrana, però d'origen espanyol. Decideixen casar-se. Dos anys més tard, tenen una filla.

«¡Uy! Es una historia muy larga, resulta que mi hermana se echó un novio del pueblo de al lado, que sus tíos estaban aquí en Andorra, de hace ya un montón de años. Mi cuñado lleva aquí en Andorra veinticinco años. Yo cuando le conocí ya vivía en Andorra. Se venía a trabajar la temporada de invierno, y en verano se iba. Empezó trabajando en las pistas y luego se metió en la cons-

trucción. Estaba las temporadas de invierno aquí en las pistas, luego se bajaba en verano allí, porque sus padres también... lo que pasa por los pueblos de Granada, también vivían del campo. Entonces en verano le hacía más falta a sus padres y se bajaba allí. Y así conoció a mi hermana y ... bueno, se casaron y se vinieron para Andorra. Entonces él ya se buscó un trabajo más fijo de... de trabajar en la construcción. Y mi hermana pues se metió de dependienta en una tienda.

»(...) Después mi hermana, le buscó trabajo aquí a otra hermana. Meneó las cosas para que le arreglaran los papeles. Ella ha sido la que nos lo ha meneado todo, la mayor, porque cuando ella vino se lo tuvo que arreglar ella todo sola, que no tenía apenas nadie con quien contar.

»(...) ¡Había mucho trabajo! Era la temporada que estaba bien Andorra, había un montón de trabajo y se ganaba entonces, porque había gente... echabas todas las horas que quisieras, te las pagaban como querías. Y no había pisos. Y estuvieron viviendo con mi hermana, la mayor, un año hasta que le salió un piso. Y después de ahí pues ya nació mi sobrina y demás. Y entonces ya fue cuando yo me vine. Me vine yo para cuidarle a la niña.

»(...) De dependienta aquí en el *Andorra 2000*, en la sección de deportes. Me cogió los papeles

para hacérmelos, me estuvieron los papeles en trámite dos meses. Tardé dos meses en que salieran. Cuando salieron me los denegaron, por no pasar la revisión médica. Los volvimos a solicitar, nos tiramos otros dos o tres meses así, porque volvieron a abrir otra vez... el permiso de trabajo lo volvieron a abrir. Yo lo solicité en marzo, cuando me los dieron y me lo denegaron era en junio, en julio los volvieron a abrir, los volví a solicitar, me tiré hasta septiembre de esa manera con los papeles solicitados, y me los volvieron a denegar en septiembre... No pasaba la revisión médica. Tengo la columna hecha polvo.

»(...) Entonces en septiembre ya empecé a salir con mi marido, y él ya empezó a presentarme gente de su pandilla.

»(...) Yo venía en plan de estar dos o tres meses hasta que se me cumplieran los trabajos, pero luego ya me enrollé con mi marido y demás... Hasta que no me casé no conseguí los papeles. Y con todo y eso me dieron la residencia por un año, que aún sigo con mi residencia por un año, renovándola, porque me podría hacer andorrana pero como ahora no permiten la doble nacionalidad en Andorra y yo no quiero renunciar a España...

»(...) Si mi marido es andorrano y mi hija andorrana yo me considero tan andorrana como

*La mateixa conformació
del territori andorrà ha
afavorit que, en uns espais
relativament petits, puguin
viure persones d'origens
ben diferents.*

cualquier andorrano que haya aquí. Yo me considero que estoy en mi país. Y a mí no me pueden echar ahora de este país. Lo considero mío. Y España lo sigo considerando también mío. Y mi marido va España y se considera como en su país, también. Claro, porque él tiene parte allí. Yo, si tengo algo, lo tengo en España. Y si él tiene algo de sus padres lo tiene aquí en Andorra. Ahí está, pues entonces cómo voy a renunciar yo a España, si tengo allí mis tierras, tengo allí mi casa. Porque yo tengo mi casa en España, y aquí estoy viviendo de alquiler, cómo voy a renunciar a España. O cómo voy a renunciar a Andorra cuando estoy comiendo aquí, es algo que no entiendo, cómo no pueden ellos entenderlo.» (AEA 58)

El relat de la Maria va més enllà de la narració de la vida, ens parla de la seva família, del treball, dels moments de canvi personals, que tenen més a veure amb fets com casar-se i tenir una filla, que amb el fet quotidià de viure en un altre país. Tanmateix, les seves paraules descriuen una Andorra canviant. La Maria es vincula al país a través de la seva família i la seva vida quotidiana i, a la seva manera, ella se sent integrada i identificada amb el país on viu.

El cas de l'Andrea és totalment diferent. La seva relació amb l'entrevistadora neix temps abans i resulta fàcil proposar-li una entrevista biogràfica. Té trenta-sis anys i és de Salamanca. Després d'haver treballat com a professora en un institut a París, l'any 1996, arriba casualment a Andorra per fer una substitució en un centre educatiu. Passat un temps decideix anar-se'n. Un any després, però, hi torna amb la intenció de quedar-s'hi almenys durant un temps. Llavors, la seva visió del país canvia.

«Si te tengo que hablar de mi familia, mi familia es emigrante. Mis padres se habían ido... de hecho yo no nací en Suiza por el pelo.

»(...)Tampoco es que decida marchar, yo me dejo llevar... Bueno, me llamaron y me tocó ir a París... Me encantó. Me intenté quedar, pero no pudo ser y volví.

»(...)Yo no tenía ni idea de Andorra. Sabía más o menos donde estaba, pero no sabía nada... La amiga entregó el currículum en la embajada. Y me llamaron en marzo. Y después era junio y estaba

aquí... Yo daba lengua y literatura... Pues estuve así dos años haciendo sustituciones. (...) Yo tampoco no conocía mucha gente de aquella, ahora sí. Primero conocía a los interinos españoles. Nos lo pasamos muy bien, no necesitaba más... Después ya conocí otra gente que no tenía nada que ver con mi profesión y también estuvo muy bien...

»(...)Y tuve un accidente de coche. Lo pasé muy mal ¡Horroroso! Pensé que mi etapa en Andorra había finalizado. Estaba cansada.

»(...) Pues cuando llega el verano, me voy con un profesor de español... él me habló de Marruecos, de Tánger y tal... Y yo como soy así, me enamoré con Marruecos y me enamoré tanto que digo: Yo tengo que venirme aquí. Y conocí profesores en Tánger y dejé los papeles. Y me llaman de Rabat: que si me interesaría ir allí. Y me dieron dos horas para decidir: Madre mía qué hago. Cargué el coche y me fui para Tánger. ¡Es como si te metieses en la edad media. No eran vacaciones, estabas viendo el país tal y como es! Bueno, horroroso... Aguanté un año, creo que también aprendí mucho.

»(...) Decidí venirme para aquí porque creo que también lo echaba de menos, mira que tontería. Y no me di cuenta hasta que me fui, porque yo Andorra siempre lo vi como sitio de paso. Pues a lo mejor fue la experiencia tan fuerte que viví en Marruecos, pero yo echaba mucho de menos Andorra. Ya no es el país en sí, es la gente. Y volví. Que en junio acabé el contrato que me ofrecieron quedarme más, pero no. Y luego ya me vine para aquí.

»(...) Aquí lo bueno que tienes es que tienes un mercado laboral impresionante, y eso es una ventaja enorme. Dos, es un sitio chiquito pero con mucho movimiento de gente, me gusta. Entretiene... Al haber tanto mercado de trabajo hace que se mueva mucha gente. Es lo guapo que tiene Andorra. ¿Qué más tiene? Pues me encanta el clima y me encanta el paisaje, y yo como soy del Bierzo Alto, que también crecí entre montañas. Me gusta. Veo la montaña y me gusta. Hay gente que no, que ve la montaña y no. Eso es lo positivo. Lo negativo, tienen que cambiar muchas cosas. Cosas que necesitan su tiempo: las relaciones laborales, los contratos que no sean ha-

Malgrat els orígens ben diferents, els immigrants que s'han instal·lat a Andorra representen, a hores d'ara, el setanta per cent de la població del país.

blados. Los contrato hablados son de otra época... y especificar qué quieren ellos y qué quieres tú, y no temer nada por eso. Y no temer los cambios. Simplemente que tienen que cuidar más la gente de fuera. Que son gente que está en este país y está ayudando a levantar este país. Eso sí que debe cambiar. Más protección para la gente de fuera, porque los que son de aquí se protegen excesivamente. Me da la impresión que los que son de nacionalidad andorrana, es como si quitate, este privilegio es mío. Estás creando una población que no lucha para nada. Y estás creando una serie de privilegios que no son normales para nada. Y sobre todo ahora que están en Europa... tener derecho a manifestarse en las calles. ¿Sabes? Echo de menos, vida en las calles... No tanta ida

y venida, de un país de trabajo. Bueno pero que tiene sus cosas buenas y sus cosas malas, pero que yo me encuentro superagusto ahora mismo.

«(...) Yo no quiero decir que el andorrano sea una persona cerrada. Yo creo que depende de dónde estés tú y con quién te relaciones socialmente, puedes llegar a ellos o no.» (AEA 140)

L'Andrea en el seu itinerari per diferents països busca una realització personal i professional on es barregen altres plantejaments com conèixer indrets i cultures diferents. Sense lligams familiars, ella cerca l'estabilitat present i les relacions d'amistat són determinants en les seves valoracions i és a través d'aquestes que s'integra en les diferents societats on viu. De fet, l'Andrea no se sent especialment d'enlloc. I és en el decurs del seu temps vital que estableix relacions i valoracions diferents en relació amb Andorra.

En Marcelo és un jove argentí, que va arribar al país l'any 1998, quan tenia vint-i-set anys amb la intenció de treballar a les pistes d'esquí durant la temporada d'hivern. L'entrevistadora no el coneix, simplement comparteixen una amistat. En principi, el Marcelo és un de tants joves que surten del seu país en crisi en busca d'una situació millor, tal vegada amb la idea de tornar-hi algun dia. Però coneix una jove andorrana d'una coneguda família i decideix quedar-s'hi. Aquest fet canvia el seu plantejament de vida i, sobretot, la seva situació i la seva mirada cap al país.

«En estos momentos Latinoamérica está teniendo una lucha de clases terrible. Y nosotros que éramos la clase media cada vez más para abajo. Y claro, acostumbrado a vivir con determinado nivel de vida y no puedes seguir teniéndolo, emigras hacia otra parte del mundo para ganarte la vida. Y esa fue una de las razones por las que yo decidí emigrar a Europa. Tenía dos posibilidades o EEUU o Europa, decidí Europa por la comida (...) Después conocí a una gran familia y bien, todo bien, gracias a Dios me salió todo bien.

«(...) En mi familia nosotros hicimos crac en el año 90, que fue cuando fue la privatización, tuvimos el inconveniente que estas privatizaciones... Bueno es muy complejo el tema de la privatización, pero lo puedo sintetizar en dos puntos. Primero el dinero que se ganó privatizando, no se

reinvertió en nada; segundo, se dejó en la calle a gente que no estaba acostumbrada a un sistema neoliberal terrible, sin una capacitación, en un país con veinte por ciento de desempleo. En este caso estoy hablando de mi padre.

»(...)Sí, bueno, también por motivos profesionales decidí venir a Andorra, porque en lo que es el ámbito de montaña, de Sudamérica, si vos tenéis una capacitación en Andorra, en remontes o como monitor, tenéis la ventaja de no solamente el título que te dan es andorrano, sino que es francés. Y en el mundo, la patria del esquí es Francia, o al menos en Sudamérica. Entonces la mayoría de las personas, aparte de trabajar, vienen a capacitarse, porque con esta capacitación que logran acá en Andorra, cuando vuelven a Sudamérica, pueden ascender mucho. Esa capacitación fue otro de los motivos por los que decidí venir para acá.

»(...) Bueno, lo que pasa es que (las pistas) Arinsal tiene... es como si fuera un microestado, tiene su propia onda. Y bueno ahí había muchos argentinos, chilenos, ingleses, holandeses, franceses...

»(...) En general, este es un país que como todos los países tienen su inconveniente, no. Quizás uno de los más tiene para resaltar es la falta de espacio, pero si venís a trabajar y te dedicás a trabajar, nadie te molesta.

»(...) Yo no tengo conciencia de volver. No tengo conciencia de volver porque siempre estoy allá. Una parte de mi corazón está allá. Pero mirando las cosas objetivamente, en estos momentos, mi país es Andorra, mi señora es andorrana, y espero tener hijos andorranos. Y cuando esté jubilado, de primavera en primavera: primavera en Sudamérica, primavera en Andorra, nunca invierno. Recuperar todo el verano que he perdido... No, pero eso de ahorrar, como muchos argentinos, para volver a mi país, eso no.

»(...)Se siente el choque y más lo sentí cuando formás una pareja con alguien de este país. Cuesta más. Pero la idea es ir limándolo y de alguna manera intentando entender a la otra persona y que te entienda. Pero el choque se siente, pero bueno... Yo intento dividir los territorios, como el reino animal: fuera de mi casa, me adapto, den-

El comerç ha esdevingut un dels trets que han conformat una part substancial de les relacions socioeconòmiques i culturals dels andorrans a partir de la segona meitat del segle xx.

tro de mi casa, tengo mis ciertas leyes, costumbres, no intento perderlas para nada. O sea, pienso mantenerlas y en cierta manera si tengo una descendencia, transmitírsela.

»(...) Entonces a partir de un enamoramiento te cambia toda la perspectiva. Yo estaba totalmente convencido que me iba de acá. Es más no quería volver acá, quería irme a otras partes del mundo. La gran ventaja de ser pobre es no tener pesos, no tener ataduras, me quería ir, pero bueno entablé relación...

»(...) Lo que sí es que en este país nos cuesta integrarnos. En este país supongo que porque somos gente de muchas partes del mundo. Cuesta tener amigos. Entonces cuando vuelves a tu país, también te encuentras distinto, te encuentras ra-

Els relats de les vides migrades és un apropament significatiu a les vivències de les persones perquè combinen la narració d'entorns socials diferents (els d'origen i el d'arribada).

ro, ya no piensas como los argentinos y tampoco piensas como los andorranos. No sé, soy un bicho ahí intermedio, entonces intento ser coherente conmigo mismo, objetivo, pragmático digamos...» (AEA 116)

El relat del Marcelo és un diàleg entre el "jo" i el "nosaltres". Sovint s'oblida del Marcelo per parlar dels argentins i dels argentins a Andorra. I, tal i com ell mateix suggereix, "en estos momentos" la seva vida passa per unes circumstàncies concretes que fa que observi la realitat que l'envolta de determinada manera, des de la immediatesa del present.

Els tres relats de vida descobreixen la diversitat

de situacions que es desprenen de les noves migracions i la relació particular que cadascun dels protagonistes estableix amb el context que li "ha tocat viure". Les seves vides són peces úniques que, ben encaixades, conformen el mosaic social. Els relats arranquen des del sentiment i la identitat d'estrangers i s'apropen en aquest sentit. Però, tanmateix, descobreixen les diferències que suposen l'origen, les condicions en què s'arriba i es viu al país, l'edat, el perfil professional... que mostren les diferents maneres d'explicar l'experiència individual, tal i com s'expressa culturalment aquesta experiència. Tots tres relats ens parlen de realitats culturals i socials distintes que interaccionen amb el context d'on emergeixen.

Més enllà d'aquests tres exemples i tal i com ja s'ha dit, les experiències de vida recordades i narrades són una manera d'observar el que succeeix, ja que descobreixen pensaments i estratègies que permeten reflexionar sobre molts aspectes que s'imbriquen en cada existència. Els aspectes que s'han volgut reflectir al llarg d'aquestes pàgines són la nova immigració i la identitat. Els relats anteriors i els d'altres immigrants mostren imatges i representacions sobre una frontera interna que diferencia andorrans i residents i que, si bé pot tenir més o menys significació a la vida quotidiana, sí posseeix un gran valor simbòlic que impregna el discurs biogràfic dels uns i els altres. La condició d'immigrant s'acomoda a la condició de resident, que es tradueix en un sentiment d'estrangeria que s'enquista en el discurs de les persones vingudes de fora, encara que portin molts anys al país, i que revela la segmentació social i una conflictitat identitària existents. Els immigrants de diferents orígens han creat una identitat comuna, que es forja en una experiència compartida: arribar i viure en un mateix país. Tot i que aquesta identitat comuna té moltes fractures de classe social i de caràcter nacional, on l'origen i els factors lingüísticoculturals són factors fonamentals. En aquest sentit, aquest sentiment no és tan diferent del que puguin expressar altres immigrants en altres llocs. Tal vegada el que sí és diferent és la manera com es construeix aquesta identitat estrangera, amb la qual la majoria dels residents a Andorra s'identifiquen, enca-

ra que amb varietat de matisos, que s'expliquen sobretot per la manera en què s'hi arriba, el recorregut i, sobretot, la situació present de cada persona. Possiblement ni la Maria, ni l'Andrea ni en Marcelo parlarien d'Andorra de la manera que ho fan, si la Maria no hagués tingut les seves germanes a Andorra, o si l'Andrea no hagués anat al Marroc o si en Marcelo no s'hagués casat. Com tampoc explicarien la mateixa història de la seva vida si la finalitat de l'entrevista fos una altra ben distinta.

Una breu reflexió final

La finalitat d'aquest article no és altra que reflexionar sobre les experiències subjectives que sustenten alguns dels elements identificadors que conviuen en aquest petit territori. La riquesa del discurs biogràfic aporta matisos significatius en recerques com la que s'està fent a Andorra, que s'ha presentat de manera general i breu amb la finalitat de reflexionar sobre els relats de vida, i els documents biogràfics en general, com a expressions identitàries que sorgeixen en un temps i un espai concrets. Els relats biogràfics dels immigrants reflecteixen esdeveniments personals i socials que expressen la complexitat de les transformacions socials, econòmiques i polítiques i aporten la clau interpretativa per aprendre els processos migratoris i la dinàmica de la construcció identitària. En altres paraules, els seus testimonis esdevenen documents biogràfics que entaulen un diàleg amb un context i un moment històric determinat, la societat andorrana d'avui. Cada narració descobreix la complexitat d'una societat "pensada" per al temps d'oci i de consum per als uns, que esdevé un espai de treball per als altres, on conviuen realitats diverses i sovint desconegudes entre si. Però, la gran riquesa dels relats de vida rau en el fet que són registres de vivències, emocions i sentiments que aporten una gran varietat de matisos i interpretacions culturals. Els relats de la Maria, la Fàtima, l'Andrea, el Marcelo, el Vladimir, el José i el Mohamed són expressions identitàries del canvi a Andorra, on sovint molta gent se sent una mica immigrant.

Bibliografia

- ANDERSON, B. (1991) *Imagined communities*. Londres: Verso.
- BARTH, F. (1976) *Los grupos étnicos y sus fronteras*. Mèxic: FCE.
- BRICALL, J. M. i altres (1974) *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Barcelona: Edicions 62.
- BRICALL, J. M. (dir.) (2001) *L'economia andorrana en el canvi de segle*. Andorra: Fundació Julià Reig.
- CASTAÑO, A. (1996) "La emigración como proceso que establece una interrelación entre lugar de origen y destino", a Kaplan, A. *Procesos migratorios y relaciones interétnicas*. Zaragoza: FAAEE/IAA, p.53-59.
- COMAS D'ARGEMIR, D. (2002) *Andorra, una economia de frontera*. Lleida: Pagès Editors.
- COMAS D'ARGEMIR, D. i PUJADAS, J. J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona: Alta Fulla i Govern d'Andorra.
- CRIBADO, M. J. (1997) "Historias de vida: el valor del recuerdo, el poder de la palabra". *Migraciones*, núm. 1, p. 73-120.
- DE LA PARTE, I. (1998) "Les fronteres de la frontera andorrana. La construcció social de les identitats". A: *Atlas Cartogràfic d'Andorra 1692-1976*. Andorra: Ed. Govern d'Andorra, p. 111-120.
- DE LA PARTE, I. i MICÓ, J. (2002) "Immigració i cultura. Immigrants a Andorra". A: *Una història d'Andorra, temàtica*. 15a Diada Andorrana XXXIV Universitat Catalana d'Estiu. 17 d'agost del 2003. Prada de Conflent.
- ESTIVILL, J. (1979) *La immigració a Andorra*. [Manuscrit]
- FERRAROTTI (1991) *La historia y lo cotidiano*. Barcelona: Península.
- LIPIANSKI, E. M. (1983) "Une quête de l'identité". A: *Revue des Sciences Humaines*, Tome LXII, núm. 191
- PÉREZ-AGOTE, A. (1986) "La identidad colectiva: una reflexión abierta desde la sociología". *Revista de Occidente*, núm. 56, p. 76-90
- PIÑA, C. (1988) "La construcción del "sí mismo" en el relato autobiográfico". *Revista Paraguaya de Sociología*, núm. 71, p. 135-176.
- PRAT, J. (Coord.) (2003) *"I això és la meua vida". Relat biogràfic i societat*. [En premsa]
- PUJADAS, J. J. (1992) *El método biográfico. El uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- PUJADAS, J. J. (1994) "Catalunya i les migracions estrangeres: una aproximació des de l'antropologia social". A: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 4, p. 144-153
- TAPINOS, G. (1987) *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnose et perspectives*. [Informe]